

Салманов Олексій Валерійович

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Бондаренко Олексій Олексійович,

професор кафедри кримінального процесу

факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

**НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ ЯК
ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА**

Здавна людина дбає про своє житло, оберігає його, захищає. Житло є невід'ємною складовою особистого життя людини. Вона має природне право жити так, як бажає, бути захищеною від оприлюднення фактів особистого життя. Але це неможливо без поваги до її житла, де значною частиною проходить це особисте життя, і тому людина має таке ж природне право не тільки на саме житло, а й на недоторканність його. Вислів «мій дім — моя фортеця» найбільш влучно розкриває суть цього феномену. Саме тому міжнародні правові акти декларують право людини на недоторканність її житла. Зокрема, ст. 12 Загальної декларації прав людини, яка прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р., передбачено: «Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла... Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань». Така ж вимога міститься в ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, прийнятого Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р., який набув чинності для України 23 березня 1976 р. Стаття 8 Конвенції про захист прав людини та

основних свобод 1950 р., відомої як Європейська конвенція з прав людини, комплексно декларує зазначені права. Зокрема, в ній зазначено: «Кожен має право на повагу до його приватного і сімейного життя, до житла і до таємниці кореспонденції» [1, с.с. 7,13,213].

Виходячи з цих та інших міжнародно-правових актів Україна в Конституції закріпила правило (ст. 30 КУ), згідно з яким: «Кожному гарантується недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку» [2]. Ці конституційні норми з точки зору охорони прав і свобод людини мають принципово важливе значення, і тому в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) вони закріплюються як засади судочинства.

Стаття 13 КПК України, закріплюючи розглядуваний принцип, в змістовому плані характеризується виключною лаконічністю, фактично дублюючи конституційне положення: «Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених цим Кодексом» [3].

Проаналізувавши зміст наведених нормативно-правових актів, виникають підстави для наступних висновків. Як на Конституційному рівні так і в кримінальному процесуальному кодексі України, законодавець обмежився простим проголошенням принципу недоторканності житла чи іншого володіння особи, побудувавши при цьому нормативне вираження зазначеної засади через перерахування виключень із загального правила. Однак самі виключення сформульовані у вигляді відсильних норм, що не сприяє однозначному тлумаченню вимог, які впливають із розглядуваного

принципу. Таким чином, до числа нормативних положень, які відображають зміст принципу недоторканності житла чи іншого володіння особи, відноситься ст. 233 КПК України, частина перша якої сформульована так: «Ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи для будь-якої мети, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків встановлених частиною третьої цієї статті». Водночас, відповідно до ч. 2 ст. 234 та ч. 2 ст. 237 КПК України проникнення до житла чи іншого володіння особи з метою проведення його обшуку або огляду допускається лише на підставі ухвали слідчого судді. Отже, не дивлячись на загальне правило, закріплене в ч. 1 ст. 233 КПК України у вигляді альтернативи (або добровільна згода володільця житла, або ухвала слідчого судді), проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи за добровільною згодою особи, яка ними володіє, не допускається. Єдиною процесуальною підставою вказаних процесуальних дій є виключно ухвала слідчого судді.

В інших статтях кримінального процесуального закону також містяться положення, що відображають аналізований принцип. Так, відповідно до ч. 5 ст. 240 КПК України слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи здійснюється лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого погодженого з прокурором або прокурора, яке буде розглядатися в порядку, передбаченому для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи.

Проаналізувавши зміст глави 21 КПК України видно, що провадження негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із проникненням у житло чи інше володіння особи, допускається виключно на підставі ухвали слідчого судді, що є цілком логічно, оскільки про добровільну згоду особи на проникнення у її житло чи інше володіння у випадку з негласними діями говорити не доводиться.

За змістом бачимо, ст. 30 Конституції України, допускаючи можливість обмеження права особи на недоторканність житла в інтересах кримінального судочинства, відсилає правозастосовника до галузевого законодавства. В свою чергу «базова» в контексті розглядуваного принципу ст. 13 КПК України в цьому питанні не вирізняється конкретикою і відсилає до інших кримінальних процесуальних положень, які стосуються окремих процесуальних дій. Таким чином, принципове положення про недоторканність житла, втрачається в нормативному матеріалі і з вкрай важливого і ключового правила перетворюється на набір виключень з нього.

На підставі викладеного, вважаємо за доцільне погодитися з пропозицією Кучинської О.П. про необхідність внесення змін до ст. 13 КПК України, запропонованих з метою вдосконалення законодавчого закріплення принципу недоторканності житла чи іншого володіння особи, побудови чітко структурованої системи норм, які визначатимуть зміст вказаної засади кримінального судочинства «Стаття 13. Недоторканність житла чи іншого володіння особи.

1. Кожному гарантується недоторканність житла чи іншого володіння. Ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи інакше як у випадках і в порядку, встановленому цим Кодексом.

2. Проникнення до житла чи іншого володіння особи для будь-якої мети, допускається лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків, встановлених частиною четвертою цієї статті.

3. Проникнення до житла чи іншого володіння особи для проведення в них огляду чи обшуку допускається виключно на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків, встановлених частиною четвертою цієї статті.

4. Слідчий, прокурор має право без ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину.

5. Під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке правомірно знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення. Не є житлом приміщення спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом. Під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші господарські будівлі, будівлі побутового, виробничого та іншого призначення тощо, які на законних підставах знаходяться у володінні особи. Крім того, до іншого володіння особи відносяться робоче місце адвоката та нотаріуса» [4].

Необхідно також акцентувати увагу на самому понятті недоторканості житла. На думку Вологіної Е.О., яка вважає, що недоторканність житла – це право на державну охорону житла громадян, які володіють ним внаслідок договору житлового найму або на праві особистої власності, а також тимчасового житла (кімната, місце у гуртожитку, готелі, будинку відпочинку, санаторії, пансіонаті, туристський намет, дача) від незаконних обшуків, виїмок, арешту, переселень, виселень та інших вторгнень без згоди особи, яка у ньому проживає, з боку як посадових осіб, так і окремих громадян [5, с. 7].

Подібною є точка зору Воеводіна Л.Д., якій стверджує, що недоторканність житла є правом громадянина на державну охорону житлового і підсобного приміщення, що орендується ним або належить йому на правах особистої власності, від незаконного вторгнення як посадових осіб, так і окремих громадян [6, с. 6].

На думку Назарова В.В., недоторканність житла – це свобода людини від проникнення до її житла чи іншого володіння, проведення в них оглядів, обшуків, виїмок чи інших процесуальних дій, за виключенням випадків, передбачених законом [7].

Позиції згаданих авторів об'єднує те, що кожен з них розглядає недоторканність житла як суб'єктивне право або свободу людини і громадянина, що, на нашу думку, є не зовсім коректним, оскільки поняття «недоторканність житла» та «право на недоторканність житла» за всієї своєї органічної єдності не є тотожними.

По-іншому до визначення розглядуваного поняття підходять автори підручника з кримінального процесу за редакцією Аленіна Ю.П. У зазначеному виданні недоторканність житла розглядається як негативний обов'язок держави утриматися від здійснення дій з боку її органів і посадових осіб, пов'язаних із таємним або відкритим вторгненням у будь-якій формі в житло, як з подоланням перешкод або опору людей, так і безперешкодно, а також за допомогою різних способів, які дозволяють чинити будь-які дії в житлі без входу в нього [8, 346].

Таким чином, можна виділити наступні положення, що відображають зміст принципу недоторканності житла чи іншого володіння особи:

- житло чи інше володіння особи є недоторканим;
- ніхто не має права без законної підстави проникнути до житла чи іншого володіння інакше як за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або ухвалою слідчого судді, крім випадків встановлених законом.
- держава гарантує кожному недоторканність житла від здійснення дій з боку її органів і посадових осіб, пов'язаних із таємним або відкритим вторгненням у будь-якій формі в житло чи інше володіння особи;

В зазначеному принципі виключення виражатимуться у наступному:

- обмеження права на недоторканність житла чи іншого володіння особи шляхом проникнення в них без добровільної згоди останньої допускається лише для досягнення завдань кримінального судочинства виключно на підставі ухвали слідчого судді;

– обмеження права на недоторканність житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді допускається лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину.

– проведення обшуку чи огляду житла або іншого володіння особи допускається виключно на підставі ухвали слідчого судді, незалежно від наявності або відсутності добровільної згоди особи;

Література:

1. Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. — К., 1999. — С. 276.
2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. - 2013. - № 9 - 10. - Ст. 88.
4. Кучинська О.П. принцип недоторканності житла чи іншого володіння особи в кримінальному процесі . – вісник Академії адвокатури України. - 2012 . - №2(24) . – С. 125 – 129.
5. Вологіна Э.А. Конституционные вопросы неприкосновенности жилища / Э.А. Вологіна. – Волгоград: ВСШ МВС СССР, 1976. – 158 с.
6. Воеводин Л.Д. Конституционные права и обязанности советских граждан. / Л.Д. Воеводин. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1972. – 300 с.
7. Назаров В. Право особи на недоторканність житла та його обмеження у кримінальному провадженні / В. Назаров // Юридична Україна. – 2009. – № 5.
8. Кримінально-процесуальне право України : [Підручник] / [за заг. ред. Ю.П. Аленіна]. – Харків: ТОВ Одиссей, 2009. – 816 с.